

střídavě básníku, čtenáři, lidským vlastnostem, institucím a stavům, lásce a ženě, filozofickým představám o světě, politice. V závěru mizí satirický přístup a verše se stávají Nerudovým osobním vyznáním jako v Prostých motivech. *Zpěvy páteční* (vyšly knižně až r. 1896 v uspořádání J. Vrchlického) spojují osobní vyznání s mytickým zobrazením a pojetím osudu vlasti a tragického utrpení národa. Obraz Marie matky s mrtvým Kristem na klíně vyjadřuje vztah mezi vlastní a národem, jak jej vidí Neruda v 80. letech (*Matka sedmibolestná*). V básni *V zemi kalichu* už tvar české země, podobný kalichu, vysvětluje vznik legendy o kapliče, v níž Kristus sám sebe denně obětuje. Vedle básní Velikého pátku jsou však ve sbírce i verše navozující představu vzkříšení, Bílé soboty. Sbíрка obsahuje i básně *žen dál* a *Moje barva červená a bílá*, jejichž patetické verše byly určeny velkým lidovým shromážděním a v nichž Neruda nepřestává vyzývat k boji. Témuž účelu slouží i odkazy k dějinám, především k husitské minulosti, připomínky, že „jsme zde ve lví říši“. V *Anděli strážci* a v *Lásce* se pak Neruda zpovídá z toho, co pro něho osobně znamená láska k vlasti.

Nejen živým vztahem ke společenským otázkám, ale i významovou výstavbou, schopnou slučovat v jeden celek přístup subjektivní s přístupem objektivním, citovost se střídá s reflexí, nadšení s ironickou skepsí, komiku s tragičností, představuje dílo Nerudovo vyhraněný pól v tradicích české literatury 19. století. Navazovala na ně celá jedna větev české poezie před první světovou válkou (Machar, Dyk, Toman, Gellner), v období pozdějším i další tvůrci. Z podnětů Nerudova díla čerpala i moderní česká próza všude tam, kde rozbíjela staré vyprávěčské formy ve prospěch pozorování nebo hodnocení konkrétních životních projevů nebo kde se tradiční beletrie prolínala s potřebami žurnalistické prózy (K. Čapek).

Stanislav Kostka Neumann

/ 1875 - 1947 /

Básník, prozaik, publicista a překladatel. Na vývoji české kultury 20. století se podílel nejen jako básník, ale především jako výrazná kulturně politická osobnost, těsně spjatá s dobou. Radikální protiměšťácký postoj a ideál nové renesance člověka i společnosti, který Neumanna zprvu spojoval s individualismem 90. let a později s předválečným anarchistickým hnutím, jej posléze přivedl do řad komunistické strany jako jednoho z jejích zakladatelů a předních organizátorů socialistické kultury. Neumannova poezie prošla dlouhým vývojem a v jistém smyslu reprezentuje vývojový pohyb českého básnictví v prvních desetiletích našeho století, kdy iniciativně otvírala cestu novým uměleckým proudům; významně se podílela zejména na vývojové proměně české poezie posymbolistické etapy a na poválečném hnutí proletářské literatury.

Narodil se 5. 6. 1875 v zámožné rodině pražského advokáta a poslance; po jeho smrti byl vychován tetami, majitelkami rodinné olšanské vily, která se později stala známým střediskem Neumannovy literární družiny. Po přerušení středoškolských studií se stal novinářem a později svobodným spisovatelem. Aktivně se podílel na pokrokovém studentském hnutí 90. let; r. 1893 byl v procesu s Omladinou odsouzen na 14 měsíců samovazby, kterou si odpykal na plzeňských Borech. Od poloviny 90. let spolupracoval s *Moderní revuí* jako jeden z významných představitelů symbolistně dekadentní školy. V r. 1896 uspořádal *Almanach secese*, v němž chtěl soustředit všechny vyznavače moderních směrů. Almanach však zůstal omezen jen na skupinu kolem *Moderní revue*, na některé příslušníky *Katolické moderny* a na J. Zeyera, jenž se s ní tehdy sblížoval. Na konci století do Neumannova vývoje zasahuje anarchistické hnutí, v němž pak po řadu let pracoval. Roku 1897 založil první vlastní časopis *Nový kult* (1897–1905), který se stal nejvýznamnější teoretickou, politickou i kulturní revuí českého anarchismu a kolem něhož soustředil skupinu mladých básníků a výtvarníků (F. Šrámek, K. Toman, F. Gellner, J. Mahen, V. H. Brunner aj.); vedle toho vydával další časopisy a publikace (*Šibeničky*, 1906–07; *Anarchistická revue*, 1905; *Knihovna Nového kultu* aj.). Roku 1904 odešel načas do Vídně a krátce nato se přestěhoval na Moravu (do Řečkovic u Brna a pak do Bílovic nad Svitavou), kde pak žil se svou druhou ženou deset let. Vzdálení od anarchistických středisek a zejména postupující krize hnutí uvolnily Neumannovy svazky s anarchismem. Na Moravě spolupracoval s řadou časopisů, hlavně s *Lidovými novinami*, tehdy jedním z nejvýznamnějších českých deníků zvláště pro pozornost, kterou věnovaly kultuře. Tam Neumann také od r. 1908 otiskoval většinu své tvorby básnické i publicistické. Moravský pobyt a zejména setkání s představiteli umělecké moderny kolem Skupiny výtvarných umělců (J. Čapek, V. Špála, Vl. Hofman), s nimiž společně vystoupil v *Almanachu* na rok 1914, daly nové impulsy Neumannově tvorbě, jež v této době vstupuje do svého nejplodnějšího období. Předválečná moderna, jak vystoupila v *Almanachu* na rok 1914, sdružovala zvláště ve své literární složce autory velmi různorodé (St. K. Neumann, K. Čapek, O. Fischer, O. Theer, A. Novák aj.). Sjednocovala je negace individualismu a dekadence, snaha znovu sblížit po symbolismu umění se životem, zejména s projevy moderní civilizace (odtud též směrový název *civilismus*), a úsilí o vyslovení nových skutečností prostřednictvím volného verše. Iniciativní role v ní připadla zejména oběma Čapkům, O. Fischerovi a St. K. Neumannovi, jenž vlastně vytvořil její reprezentativní díla, a to jak v rovině teoreticko-programové, tak umělecky tvůrčí. Další vývoj tohoto seskupení však přerušila první světová válka. Neumann nastoupil v květnu r. 1915 vojenskou službu a po několikaměsíčním výcviku v maďarském Szegedu odešel na balkánskou frontu do Albánie. Po návratu z fronty v zimě 1917 navázal zprvu na svou předválečnou činnost, revoluční události v Rusku a vývoj situace doma však brzy daly jeho umělecké i ve-

řejné aktivitě nový směr. Neumann se svými anarchistickými druhy vstoupil nejprve do České strany socialistické, stal se poslancem v prvním československém parlamentu a pracovníkem ministerstva osvěty. Po zkušenostech z politického vývoje však stranu opustil a v r. 1920 zorganizoval bývalé anarchistické skupiny ve Svaz komunistických skupin, který se stal jednou ze zakládajících složek KSČ v r. 1921. Bohatá Neumannova činnost publicistická, propagační a organizátorská se soustředila kolem jeho časopisů *Červen* (1918–21), *Kmen* (1919–21) a *Proletkult* (1922–24), které se staly nejvýznamnějšími orgány hnutí proletářské kultury a socialisticky orientované tvorby, především nejmladší wolkrovské generace. Jako redaktor a publicista (*Rudé právo*, *Komunistická revue*, *Reflektor* aj.) i jako pracovník organizace Proletkult se Neumann podstatně podílel na organizaci levé kulturní fronty i na formulaci programu proletářské literatury. Po dočasné roztržce se stranou (tzv. vystoupení sedmi v roce 1929) znovu navázal na tuto činnost jako pracovník Levé fronty (ustavené r. 1930) a jejího stejnojmenného časopisu, později jako spolupracovník Václavkova U-Bloku a konečně (od r. 1936) jako spoluzakladatel organizace Lidová kultura a redaktor jejího časopisu. Na počátku 30. let podnikl Neumann dlouhodobou cestu po republice; brzo po návratu onemocněl srdeční chorobou, která jej po delším léčení v poděbradských lázních přiměla k definitivnímu přestěhování do Poděbrad. 15. března 1939 Poděbrady opustil a našel ilegální útočiště ve Vápenném Podole v Železných horách, kde zůstal až do konce okupace. Poslední léta života trávil znovu v Praze, kde působil zejména jako redaktor Tvorby. V listopadu 1945 byl jmenován národním umělcem; 28. 6. 1947 po těžké nemoci zemřel.

Básnické sbírky Neumannova prvního tvůrčího období (*Jsem apoštol nového žití*, 1896; *Apostrofy hrdé a vášnivé*, 1896; *Satanova sláva mezi námi*, 1897) mají výrazné znaky symbolistně dekadentní školy, k jejímž předním představitelům se mladý básník brzy řadí. S dekadenty jej pojí aristokratická póza pyšného vydědence, pohrdajícího „davem“, vyzývavá autostylizace „dítěte úpadku“, „básníka imorality“ a „obrazoborce“. K symbolistně dekadentní poetice poukazují i základní postupy zobrazovací, jež se pohybují převážně v oblasti abstraktní vize a filozoficko-sociální alegorie a k nimž básníkovi dodává látku především kulturní tradice (antika, bible ap.). Vzrušená patetická dikce i rozrušení tradičního metra a pevné strofy vedou postupně k využití volného verše. Současně se však už v prvních sbírkách uplatňuje Neumannova osobitost; vášnivá touha po životní plnosti a harmonii, pozitivní ideál renesance člověka i společnosti (dobově často stylizovaný do podoby Satana symbolizujícího radostné pohanské pozemšťanství), ideová účinnost i jasná myšlenková linie jej odlišují od pasívní impresionisty dekadentů a postupně jej vzdalují od jejich obrazných klišé, zejména od jejich inventáře nábožensko-mystického a erotického. Ve svých důsledcích pak tyto rysy vedou k rozrušení samotného principu abstraktní symboliky, jež je postupně vytlačována předmětnou realitou.

Tento vývoj od „literárnosti“ k výrazovému oproštění, k smyslové bezprostřednosti a předmětnosti, a zároveň od individualismu k sociabilitě je patrný už z další Neumannovy sbírky *Sen o zástupu zoufajících a jiné básně* (1903), jež dovršuje a zároveň uzavírá jeho symbolistickou etapu. Jejím jádrem je stejnojmenná rozměrná úvodní báseň, která ztotožněním se zástupem utlačovaných a vykořisťovaných, s nimiž básník společně hledá východisko v zápase za přetvoření světa, je typická pro nový Neumannův životní postoj. Optimistické vyznání víry v pozemský život a manifestační příklon k realitě přírodní i sociální, jimiž báseň vyznívá, jsou už v této sbírce spojeny s vytvářením nové poetiky, která pak charakterizuje Neumannovo další tvůrčí období.

Pro počátky Neumannovy cesty za novým básnickým řešením je příznačné sblížení poezie s publicistikou, jež se projevuje jak v jazykovém stylu (uplatnění sdělovacího jazyka a zejména žurnalistické rétoriky a časové polemiky), tak v přechodu k drobným lyrickým formám od lidového popěvku a kupletu až k politické písni, satíře a epigramu (*Hrst květů z různých sezón*, 1907; *České zpěvy*, 1910). Básnický plodnější a pro další vývoj Neumannův i celého předválečného básnictví významnější cestu představuje Neumannova lyrika milostná a zejména přírodní. Ve shodě s generací nastupující na přelomu století (se Šrámkem a dalšími) objevuje Neumann nové zdroje poetična v přímém a konkrétním pojmenování intenzivního citového prožitku a smyslového vjemu. Vyvrážděným plodem moravského období, které sám básník označil za své životní i umělecké „renouveau“, je *Knihla lesů, vod a strání* (1914), lyrická sbírka plná životní pohody, smyslového okouzlení a radostného oddání přírodě. V oproštění smyslů, v oddaném splynutí s moudrou přírodní zákonitostí hledá básník nejen protiváhu sociální disharmonii, ale i integritu vlastní osobnosti, cestu k životnímu kladu, k smysluplnosti lidské existence. Příroda je Neumannovi ztělesněním ideálu přirozeného a svobodného vývoje, zákonitého dozrávání života ke kráse a harmonii; přitom však není pouhým pozadím pro filozofickou reflexi (i když i ona je tu přítomna) ani pro impresionistickou projekci subjektu. Neumannovo osobité místo v tradici přírodní lyriky je v tom, že příroda ve své reálné podobě je vlastním objektem jeho tvorby, že básník objevuje samu „velebnost hmoty“ a krásu její proměnlivosti; váha tu spočívá na předmětném zobrazení, na úsilí o bezprostřední a maximálně konkrétní zachycení jevové skutečnosti, na zhodnocení každého jedinečného faktu a zároveň na zdůraznění mnohotvárnosti celku, dynamiky přírodního dění, jež je zobrazeno jako proces nepřetržité zákonité obnovy. V souhlase s tím se do popředí dostává přímé, neobrazné pojmenování, využívající možností přesně odstíněných označení; zároveň se tu Neumann vrací k pevné sloce, k pravidelnému metru a rýmu.

Básnickým protějškem Neumannovy knihy přírodní lyriky je jeho sbírka civilizační poezie *Nové zpěvy* (1918), v níž se nejvýrazněji odrazila básníková účast na hnutí tzv. předválečné moderny a jež zároveň patří k jejím vrchol-

ným literárním tvůrčím projevům. Už názvy několika oddílů (*Zpěvy drátů*, *Zpěvy z lomozu* i později připojené *Zpěvy světla*) ukazují, že tu Neumann průkopnický obohacuje dosavadní poetickou tematiku o motivy technické civilizace a velkoměstského shonu. Tematické rozšíření i dynamické vidění světa podstatně rozmnožily obrazové a výrazové bohatství Neumannovy poezie. Zejména pro civilizační verše je charakteristické enumerační hromadění věcí, barevně i zvukově výrazných a útočných obrazů, zachycujících proudění a mnohotvárnost života. Nové téma přináší i nový slovník, který uvádí do básní slova ze světa strojové civilizace a všedního života. Základním prostředkem tendence „poetizovat věci nepoetické“ je rozvinutá moderní metafora, založená na konfrontaci dvojí roviny, tradičně poetické a „civilní“. Ve shodě s tím se tu konfrontují i různé stylové vrstvy a veršové formy. Pravidelná strofa tu znovu zcela ustupuje širokým nepravidelným útvarům, v nichž Neumann uplatňuje – na pozadí monumentalizující syntaktické výstavby – volný verš, často nerýmovaný a rytmicky mnohotvárný. Na poezii Nových zpěvů navazuje ještě první část sbírky *Třicet zpěvů z rozvratu* (1918, rozš. jako *1914–1918*, 1927), zachycující první náraz války i zápas o novou sociální naději uprostřed válečné hrůzy; v druhé části, jež je deníkem básnickových zážitků a dojmů ze Szegedu a hlavně z Albánie, přichází znovu ke slovu subjektivní citová lyrika přírodní, zejména barevné obrázky krajinné.

Za vzrušených let poválečných, charakterizovaných vzednutím revoluční vlny i úsilím o zformování proletářské literatury, jež by sehrála aktivní úlohu v revolučním zápase, vznikají Neumannovy *Rudé zpěvy* (1923). Neumann v nich realizoval svou koncepci proletářské poezie, již pojímá jako umění agitační, revolučně výchovné a burcující a jež zároveň navazuje na poezii civilní a civilizační s jejím protisubjektivistickým zaměřením i s jejími tvárnými principy. Vedle úvodních básní, v nichž se soustředila problematika básnickova vnitřního boje od iluzí z doby 28. října ke komunistickému přesvědčení, a vedle veršů, jež čerpají ze světa civilizace a techniky rušné obrazy práce a tvořivého lidského úsilí, tvoří jádro sbírky poezie „revolučních výzev“, v níž se znovu dostává ke slovu rétorická, apostrofická dikce, příznačná pro Neumannův básnický typ. K intimní poezii, v období Rudých zpěvů programově popírané, vrací se básník vzápětí v triptychu *Láska (Písň o jediné věci*, 1927; *Žal*, 1931; *Srdcová dáma*, 1932; souborně 1933). Subjektivní citové drama, od prvního okouzlení přes bolest rozchodu až k zjasněné pohodě poslední knihy, stává se však Neumannovi východiskem v hledání nové cesty za sociální realitou. Intimní milostný osud, prožívaný uprostřed tíživého a intenzivně vnímaného společenského dění, dostává tu širší, typickou platnost; rozpor snu a skutečnosti, smutek z neuskutečněné touhy i zápas o novou naději poukazují současně k subjektivní i společenské sféře.

Návrat ke konkrétnímu, individualizovanému obrazu skutečnosti, tj. v podstatě k poetice *Knihy lesů*, vod a strání, charakterizuje nejen *Lásku*,

ale poezii celého básníkového posledního tvůrčího období. Jejím typickým rysem je opět spájení předmětného zobrazení s reflexí, váha se však postupně přesouvá na složku reflexivní, filozoficko-etickou. Převahu má opět přímé pojmenování a současně mluvní verš, vyznačující se sdělovacím stylem a často tendencí k prozaizaci, jež je však vyvažována schopností sevřít myšlenku v básnické zkratce gnómičké povahy i návratem k pevné sloce a pravidelnému, melodickému verši. Přírodní a reflexivní lyrika, v níž těžce nemocný básník projevil svou úzkost o osud lidstva ve chvíli, kdy se nad Evropou kupila „černá mračna“ fašismu, a vyslovil vnitřní svár vlastní beznaděje s vírou, tvoří jádro další Neumannovy sbírky *Srdce a mračna* (1935); její druhá vrstva obsahuje časové politické songy (zčásti přebásněné z německé emigrantské lyriky) a rozměrnou hymnickou báseň *Poděkování Sovětskému svazu*. Vyhraněný požadavek společenské závažnosti i závaznosti umění, jenž Neumanna od 20. let vedl k polemické distancí od meziválečné avantgardy, spojuje ho v polovině 30. let s hnutím socialistického realismu a s novým proudem politicky angažované poezie. V jejím duchu formuluje své bojovné materialistické krédo, zaměřené polemicky proti soudobým „metafyzickým pověrám“ filozofickým i estetickým, ve sbírce *Sonáta horizontálního života* (1937). Polemikou je i připojený básnický cyklus *Starí dělníci* (samostatně 1936), v němž se Neumann vyrovnává s Halasovou básní *Staré ženy*. Využívá její litanické formy a přibližuje se Halasově obraznosti i jazykovému stylu; tyto formy však naplňuje novým obsahem: vírou v nezdolnou kontinuitu života i lidského rodu, jež je vtělena v dílo lidských rukou, a v odvěkou touhu po spravedlnosti. Z aktuálního společenského dění vytěžil Neumann v dalších oddílech sbírky (*Kontinenty, Španělsko*) řadu dramatických příběhů z nejrůznějších končin zeměkoule, v nichž probíhá soudobý zápas o osud světa.

Poslední dvě sbírky, *Bezedný rok* (1945) a *Zamořená léta* (1946), vydal básník až po osvobození, vznikaly však už ve 30. letech a v době okupace. Do první z nich zahrnul také verše z doby svého pobytu v nejvýchoďnějším cípu republiky (*Karpatské melodie*), jež jsou torzem zamýšlené sbírky; jejich osu tvoří básníkově zaujetí divokou krásou nespoutané karpatské přírody i těžkým údělem jejich obyvatel. Obě sbírky jsou kronikou myšlenkových, citových i morálních zápasů posledního osudného roku republiky i doby okupace; charakterizuje je vyhraněný morální akcent, chápající Mnichov a ztrátu samostatnosti jako zkoušku národního charakteru, i pevná víra v kontinuitu národní existence, jež se opírá o důvěru v prostého člověka. V *Bezedném roku* i v následujících *Zamořených letech* dospívá Neumann k stupňované prostotě výrazu, ke klasické úspornosti a sevřenosti veršové formy, jež se baladičností a písňovostí blíží lidové poezii. Vědomě se tu vrací k básnické tradici svého mládí, především k tradici nerudovské.

Ve všech obdobích provází Neumannovu básnickou tvorbu bohatá činnost publicistická i práce prozaické, jež se rovněž pohybují na pomezí publicistiky. Kromě jediného románu *Zlatý oblak* (1932), který se přimyká

k básnické sbírce *Láska* a v němž se lyrická složka pojí ke složce úvahové, a kromě ojedinělých prací povídkových převažují v Neumannově próze publicistické žánry (fejtony, vzpomínky, reportážní črty), vesměs autobiograficky založené. Osobitou podobu fejtonu vytváří Neumann před první světovou válkou pravidelnými příspěvky v Lidových novinách, později shrnutými do dvousvazkové knihy *S městem za zády* (1922, 1923); drobné zážitky a příhody z denního styku s přírodou a s prostými lidmi tu spojuje s úvahami o aktuálních otázkách politických, sociálních a kulturních. Obdobný charakter mají i jeho válečné vzpomínky, původně publikované rovněž časopisecky a vydané pak v knihách *Válčení civilistovo* (1925), *Elbasan* (1922) a *Bragožda a jiné válečné vzpomínky* (1928). Porůznu vznikaly jednotlivé kapitoly *Vzpomínek* (1931), věnované období olšanské vily a někdejším Neumannovým druhům (A. Procházkoví, F. Gellnerovi aj.) a vydané souborně spolu se starší *Politickou epizodou* (1911), jež evokuje ovzduší pokrokového hnutí 90. let a procesu s Omladinou. Ze zájezdu po republice v l. 1932–33, který podnikl jako přednáškové turné se závazkem psát cestopisné fejtony pro Lidové noviny, vytěžil Neumann dvousvazkový cestopisný deník *Československá cesta* (1934, 1935). Zachytil tu své dojmy a zážitky ze Slovácka, z jižního a východního Slovenska, ze Zakarpatska, z českého severního pohraničí a nakonec z Chodska a Šumavy. Pobyttem na Zakarpatsku jsou inspirovány též lyrické prózy *Enciány z Popa Ivana* (1933).

Z ostatní publicistiky, psané v průběhu několika desetiletí pro celou řadu časopisů a novin a zahrnující literární a výtvarnou kritiku, teoretické a programové stati, kulturně politické a politické články, úvahy a glosy atd., vydal básník za svého života knižně jen malou část. Z období anarchistického jsou to dva soubory, *Socialismus a svoboda* (1909) a *Přede dveřmi Panteonu* (1911). Osobitým Neumannovým příspěvkem k formování předválečné moderny byla řada statí, které autor vydal teprve po válce v knížce *At žije život!* (1920); vyložil v ní svůj program civilního umění, blízký soudobým evropským tendencím futuristickým a kubistickým a v nejednom směru připravující půdu poválečné avantgardě. S kritickou situací na přelomu 30. let, zejména s rostoucím nápoem reakce, se vyrovnává v úvaze *Krise národa* (1930). Do diskuse o Sovětském svazu, podněcené reportážní knížkou A. Gida *Návrat ze Sovětského svazu*, zasahuje knihou *Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí* (1937). V ní podrobuje kritice Gidova ideová východiska, znovu se – podobně jako v předchozí knížce i v řadě dalších úvah – vrací k naléhavé problematice postavení inteligence v současném sociálním zápase a na základě jednoznačného třídního přístupu objasňuje aktuální otázky svobody a demokracie. Neumannovo publicistické dílo doplňuje několik velkých populárně naučných prací (*Dějiny lásky*, 1925–27; *Dějiny ženy*, 1931–32; *Francouzská revoluce*, 1929–30).

Přes padesát let tvůrčí činnosti S. K. Neumanna, tohoto „pěvce lesů, vod a strání naší vlasti, všech béd, strážní a odbojných nadějí našeho nra-

cujícího lidu“ (K. Konrád), prokazuje jak šíří jeho uměleckých zájmů, tak i schopnost stále znovu obnovovat tvůrčí východiska v souladu s vývojem umění i z hlediska člověka jednoznačně orientovaného v soudobém třídním zápase společenských sil. Těmito vlastnostmi také Neumann podstatně zapůsobil na vývoj celé levicové kulturní fronty, zvláště pak na mladé socialisticky a komunisticky orientované spisovatele, kteří v jeho osobnosti nalézali nejen zkušeného rádce a přítele, ale i podněcující příklad pro své vlastní tvůrčí úsilí.

Teréza Nováková

/ 1853 - 1912 /

Tvůrkyně povídek a románů, které vycházejí z věrohodného zpodobení lidového prostředí východních Čech a soustřeďují se k nevšedním jedincům a k jejich konfliktům s okolím. Význačná činitelka ženského hnutí a organizátorka národopisného průzkumu východních Čech.

Dívčím jménem Lanhausová, pocházela z česko-německé úřednické rodiny (narozena v Praze 31. 7. 1853). Dokonalá znalost němčiny, angličtiny a franštiny umožňovala jí sledovat evropskou literaturu, později i překládat. Vzestup českého národního hnutí v 60. letech v ní probudil vlastenecké citění a zájem o českou literaturu. Když po svatbě r. 1876 přišla do Litomyšle se svým mužem, středoškolským profesorem, dlouho se novému prostředí uzavírala. Přednáškou o K. Světlé – do konce života v ní uctívala svou učitelku – zahájila r. 1882 veřejnou i literární činnost. Více než třicet let se pak Nováková podílela na úsilí o všestranné zrovnoprávnění ženy (*Ze ženského hnutí*, 1912). Litomyšl se jí stala také branou do lidového světa. Prázdninový pobyt v Budislavi r. 1886 a národopisný ruch na sousední Moravě ji přivedly k soustavnému studiu lidové architektury, nářadí, řeči a kroje (*Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*, 1890). Národopisný průzkum podnikala s cílem zachránit výsledky lidové kultury před tlakem průmyslové výroby a nivelizace, proniknout do duše i dějin tamního lidu.

Když se po devatenáctiletém pobytu v Litomyšli vrátila do rodné Prahy, uváděla ji veřejná činnost, redigování časopisu *Ženský svět* a v první řadě její dva dospívající synové, botanik Teodor a literární historik a kritik Arne, do blízkosti nejmladších uměleckých a myšlenkových proudů. Stupňovaná bolest nad smrtí několika dětí včetně Teodora upevňovala později v Novákové přichylnost k východním Čechům až do ztotožnění se s nimi. V posledním desetiletí života se východočeský venkov stal nej-